

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Μέρος Ι

Η συγγραφή του Φίλιππου Ζυγούρη και η ιδιαίτερη φυσιογνωμία της

Τα «**Ιστορικά Σημειώματα περί Σιατίστης και λαογραφικά αυτής**» ήταν για το Φίλιππο Ζυγούρη έργο ζωής, το οποίο, κατά την άποψή μας, δεν μπόρεσε να ολοκληρώσει ως προς την επεξεργασία των τελευταίων κυρίως κεφαλαίων, όπως θα εξηγήσουμε στο ΙΙ μέρος.

Άρχισε τη συγκέντρωση του υλικού πολύ νωρίς, νέος, 28χρονος, εκπαιδευτικός, όπως μας πληροφορεί ο εγγονός του Ζήσης Ν. Ζωγράφος, ο οποίος και έγραψε με μολύβι στην πρώτη σελίδα του Α΄ Μέρους των χειρογράφων των **Ιστορικών και λαογραφικών σημειωμάτων**: «*Εις πρόχειρον βιβλίον με τα ήθη και έθιμα Σιατίστης αναφέρει ότι το συλλεγέν υλικό το συνεκέντρωσε από το 1893 μέχρι το 1931, όπως και τα ιστορικά σημειώματα. Άρχισε δε να τα «συναρμολογεί» το 1936 και εντεύθεν*». Και ο ίδιος ο Φίλιππος Ζυγούρης κλείνοντας τον Πρόλογό του σημειώνει: «*Έγραφα στη Θεσσαλονίκη κατά Μάιον του 1945*», σηματοδοτώντας ίσως έτσι και το τέλος της συγγραφής. Το έργο όμως τον απασχολούσε και πέρα από το 1945 και το συμπλήρωνε με μια προσθήκη / παραπομπή, όταν κάποια νέα πληροφορία την έκρινε σημαντική, όπως π.χ. την πυρπόληση της Αγίας Τριάδας το 1948, στα χρόνια του Εμφύλιου. Και από τη φράση του στο κεφάλαιο «*Επέτεια μνημόσυνα*»: «*Συμπληρούνται τώρα 35 χρόνια από τη μάχη της Σιατίστης...*» συμπεραίνομε ότι έγραφε ακόμα το 1947.

Ο ίδιος ο συγγραφέας **εκθέτει και τους λόγους** για τους οποίους καταπίστηκε με ένα τόσο μεγάλο και σημαντικό έργο: Στον Πρόλογό του με συντομία και σαφήνεια μας πληροφορεί **για το πώς και γιατί** άρχισε να συγκεντρώνει τα «**ιστορικά σημειωμάτά**» του και στην αρχή του Β΄ Μέρους γράφει για τα «**λαογραφικά**»: «*Έκρινα καλό να εκθέσω τα λαογραφικά σημειωμάτά μου έχοντας τη γνώμη ότι με την έκθεση αυτών θα συντελέσω εις το να γνωρίσει ο αναγνώστης πιο τέλεια το λαό της Σιατίστης*».

Και σε πρόχειρο τετράδιο του αρχείου του απαντάει και στο πιθανό ερώτημά μας: γιατί έγραψε Ιστορία, όταν γνώριζε ότι υπήρχε μια άλλη, γραμμένη την ίδια περίπου εποχή (1929) από συνάδελφό του. Σημειώνει λοιπόν: «*Ασχολούμαι με την Ιστορίαν της Σιατίστης όχι από αντιζηλίαν προς τον συνάδελφόν μου Ι. Αποστόλου, όστις έχει εκδώσει τοιαύτην, αλλά διότι φρονώ ότι η*

Ιστορία ενός τόπου δεν είναι από τα έργα τα οριστικά, είναι έργο το οποίον συμπληρώνουν εκάστοτε αι εργασίες των ιστοριοδιφών...».

Και ο Φ. Ζυγούρης είχε να δώσει πολλά, για να συμπληρώσει την ιστορική εικόνα. Έζησε σε μια πολυτάραχη για την πόλη μας εποχή, με γεγονότα εκκλησιαστικά και εκπαιδευτικά σημαντικά, με το Μακεδονικό Αγώνα και την απελευθέρωσή μας και δεν ήταν έξω από αυτά, μετείχε ενεργά και **ένιωσε ότι έπρεπε να καταθέσει τη μαρτυρία του**. Ο Παύλος Μελάς στο σπίτι του Φ. Ζυγούρη συνάντησε μέλη της Μακεδονικής Άμυνας Σιάτιστας και η αναφορά του συγγραφέα σ' αυτό το γεγονός, ένα κείμενο ιδιαίτερα συγκινητικό, είναι πολύτιμη ιστορική μαρτυρία. Με το γιατρό Μεταξά (από το Κέντρο Κοζάνης) είχε επίσημη αλληλογραφία και από αυτήν προκύπτουν σημαντικές πληροφορίες για τον Αγώνα.

Στο στενό φιλικό κύκλο του ανήκε ο Λεωνίδας Παπαπαύλου. Ο Γεώργιος Σφήκας ήταν αδελφός της πεθεράς της κόρης του Θεολογίας. Η δράση αυτών των δυο ηρώων εκπαιδευτικών και η θυσία τους δεν ήταν κάτι μακρινό και ξένο για το Φ. Ζυγούρη. Το μαρτύριό τους τον συντάραξε και το κατέθεσε στην Ιστορία.

Είχε συγγενικούς δεσμούς, από την πλευρά της μητέρας του, με την παλιά οικογένεια Χατζημιχαήλ και έτσι είχε πρόσβαση στα σημαντικά αρχεία της, που αναφέρονται στους Σιατιστινούς των παροικιών.

Στην εκπαιδευτική του σταδιοδρομία είχε συνάδελφο τον Αθανάσιο Αργυριάδη και οι πληροφορίες του γι' αυτόν είναι σημαντικές.

Το ιστορικό υλικό που συγκέντρωνε από όλες αυτές τις πηγές ο Φ. Ζυγούρης ήταν πλούσιο και ενδιαφέρον και ανήκε στην πόλη, στην Ιστορία της, και σ' αυτήν έπρεπε να το δώσει και το ιστόρησε με παλμό και με συναισθηματική συμμετοχή.

Αλλά και για τα παλιά είχε να πει πολλά. Ήταν ενημερωμένος στη βιβλιογραφία της εποχής του και χρησιμοποίησε πολύ νωρίς σημαντικά βιβλία, που και νεότεροι ερευνητές τα αγνοούσαν, παράδειγμα τη **Νέα Ελλάδα** του Γ. Ζαβίρα και τις μελέτες του Α. Ηορνάθ για τους Έλληνες παροίκους στην Ουγγαρία. Άντλησε πληροφορίες από σημαντικά για την εποχή του βιβλία και μετέφερε στον απλό Σιατιστινό τη σοφία τους τη σχετική με την πόλη μας. Με τον τρόπο που δούλευε (με αντιγραφή αποσπασμάτων από βιβλία ή περιλήψεις τους και με ακριβή καταχώρηση της βιβλιογραφικής παραπομπής) έκανε γνωστά στον κόσμο, εκτός από πληροφορίες, και βιβλία, που δε θα τα γνώριζε με άλλον τρόπο. Λειτουργήσε ως δάσκαλος που ήθελε να μοιραστεί τις γνώσεις του με όλους τους συμπατριώτες του, να τους ενημερώσει.

Διαβάζοντας τους τίτλους των κεφαλαίων της συγγραφής του βλέπουμε και τους **άξονες** πάνω στους οποίους κινήθηκε αυτή: **ιστορία, λαογραφία, εκκλησιαστική κατάσταση, εκπαίδευση και ιδιαίτερα τα πρόσωπα που ευεργέτησαν την πόλη, που την τίμησαν με το έργο τους, που διακρίθηκαν στις**

παροικίες, που πήραν μέρος στους αγώνες για την ελευθερία, η οικονομική και κοινωνική ζωή της Σιατίστας στα χρόνια του συγγραφέα.

Αξιοπρόσεκτο είναι ότι ο ίδιος δεν ονομάζει το έργο του **Ιστορία**, αλλά «**Ιστορικά σημειώματα περί Σιατίστης και λαογραφικά αυτής**» και πρέπει να είχε το λόγο του γι' αυτό. Πράγματι **το πόνημά του δεν είναι ιστορία** όπως την αντιλαμβάνονται οι σπουδασμένοι ιστορικοί. Δεν κάνει έρευνα πηγών και δεν είναι καταγραφή γεγονότων με χρονολογική σειρά και τάξη, κάτι που συνηθίσαμε να το βλέπουμε στην Ιστορία. Δεν έχει πάντα από τα ιστορούμενα τη χρονική απόσταση «ασφάλειας για αντικειμενικότητα». Ο Φ. Ζυγούρης **κάνει κατάθεση στοιχείων** της ιστορικής, κοινωνικής και οικονομικής ζωής της πόλης, στοιχείων που ο ίδιος τα γνώριζε από βίωση των γεγονότων (π.χ. ο Μακεδονικός Αγώνας) και ως προς αυτό γίνεται ο ίδιος πρωτογενής πηγή για τους νεότερους. Καταθέτει και όσα γνώριζε από προσωπική μελέτη και από την παράδοση (π.χ. ο Σκοτωμός μέρα Λαμπρής). Από διάφορες πηγές (βιβλία ιστορικά, Απομνημονεύματα, εφημερίδες και περιοδικά) **αποδελτιώνει πληροφορίες** για την παλιότερη ιστορία της πόλης μας και κάποτε **καταχωρίζει προφορικές μαρτυρίες** κάποιων προσώπων. **Καταχωρίζει, επίσης, αυτολεξεί άρθρα** ολόκληρα από εφημερίδες ή περιοδικά ή άλλα κείμενα, π.χ. έγγραφα υπηρεσιακά, διαθήκες, επιστολές, όταν θεωρεί ότι αυτά ομιλούν πιο εύγλωττα από τον ίδιο για τα γεγονότα και σκιαγραφούν πιο πειστικά τα πρόσωπα (π.χ. δημοσιεύματα των Ν. Λούβαρι και Γ. Σωτηρίου για τον Αρ. Ζάχο, του Π. Φωτεινού για τον Γιάννη Ταχογιάννη).

Αξιοσημείωτο είναι ότι για όλα αυτά με επιστημονική εντιμότητα και ευαισθησία σημειώνει με ακρίβεια τη βιβλιογραφική παραπομπή και ότι στη γραφή του δεν υπάρχει προσπάθεια αυτοπροβολής ή διάθεση να μας δώσει τα **αυτοβιογραφικά απομνημονεύματά του**. Κέντρο της αφήγησής του δεν είναι η δική του ιστορία, αλλά η ιστορία της πατρίδας του και η ιστορία κάποιων προσώπων που διαμόρφωναν την ιστορία της. Σιατιστινοί λόγιοι και δάσκαλοι στην πόλη μας και στις παροικίες, ευεργέτες και αγωνιστές και απλοί άνθρωποι που ζητούν το δίκιο τους καταφεύγοντας στην εξουσία (π.χ. η αναφορά της Κώταινας Μπάντου στον Αλή πασά) ή αντιδρούν στην αυθαιρεσία της εξουσίας (π.χ. της Δωδεκάδας) έχουν τη θέση τους στην ιστορία του και καταγράφει γι' αυτούς λεπτομέρειες, που ο αυστηρός ιστορικός δε θα τις σημείωνε καν, θα τις θεωρούσε πληροφορίες στενού τοπικού ή προσωπικού ενδιαφέροντος, αλλά που για μας έχουν κάποια σημασία, ας είναι και μόνο συναισθηματική. Παράδειγμα: η αγωνιώδης προσπάθεια γύρω στο 1935 ενός γόνου της οικογένειας Μανούση να βρει στοιχεία καταγωγής του, για να βεβαιώσει τη φυλετική καθαρότητα της κόρης του, παντρεμένης με Γερμανό.

Σαφέστερος βέβαια είναι ο λαογραφικός χαρακτήρας της συγγραφής του. Το Β' Μέρος ολόκληρο είναι αφιερωμένο σε έθιμά μας, πολλά από τα οποία σήμερα έχουν εκλείψει ή πάνε να εκλείψουν, σε παραδόσεις και σε δημοτικά τραγούδια μας, πολλά ξεχασμένα τώρα. Και στον τομέα αυτό δεν έχει στό-

χο να δώσει μια ολοκληρωμένη μελέτη, περιγράφει τα έθιμα όπως τα ζούσε ο ίδιος στην εποχή του, καταθέτει όσα ξέρει και δεν αναζητά την ερμηνεία ή το συμβολισμό τους, αυτό μπορεί να γίνεται μόνο ευκαιριακά. Και τα τραγούδια, όταν δεν τα παίρνει από συλλογές γνωστών Σιατιστινών λογίων-εκπαιδευτικών, τους οποίους και αναφέρει, τα καταγράφει όπως τα θυμάται και ό,τι λείπει το συμπληρώνει απλά νοηματικά, χωρίς να τηρεί το μέτρο του στίχου.

Αναφορές σε παραδόσεις ή άλλα λαογραφικά θέματα κάνει και σε άλλα μέρη του έργου του εκτός από το Β΄, αρκεί να το επιτρέπει ή να το προκαλεί το θέμα, παράδειγμα οι παραδόσεις για διάφορες εκκλησίες μας, π. χ. για τον Άγιο Μηνά, τον Άγιο Αθανάσιο, τον Άγιο Γεώργιο.

Το ότι όμως ο συγγραφέας ονόμασε το έργο του **Ιστορικά σημειώματα** και όχι **Ιστορία** και το ότι η φυσιογνωμία του διαφέρει από εκείνη της τυπικής Ιστορίας που ξέρουμε σε τίποτε δε μειώνει την αξία αυτής της συγγραφής, το αντίθετο μάλιστα θα λέγαμε. Είναι, όπως ήδη σημειώσαμε, μια Ιστορία διαφορετική, που γράφεται και με τα καθημερινά συμβαίνοντα, τα απλά και κάποτε εντελώς ατομικά, που έχει στόχο να ζωντανέψει για τους αναγνώστες του το παρελθόν της πόλης μας, να δώσει την εικόνα της εποχής του και, τέλος, την εικόνα της καθημερινής ζωής των ανθρώπων της πόλης. Τι άλλο δείχνει η αναφορά στο γιορτασμό της Αποκριάς με τις μπόμπες και τα αστεία του Κώστα Μπαλαμπάνη, η αναλυτική αναφορά στα Μπουμπουσιάρια στα χρόνια του μητροπολίτη Αγαθάγγελου, η αναφορά σε κατάστιχα οικογενειακών εξόδων, το γλέντι που στήθηκε για τον Χασάν πασά στη Μητρόπολη, η αναφορά στις απογευματινές συναντήσεις των μορφωμένων και των εισοδηματιών στην πλαγιά του προφήτη Ηλία και οι συζητήσεις τους για τα νέα που έγραφαν εφημερίδες, οι οποίες έφταναν κρυφά μέσα στα εμπορεύματα των αδελφών Σπύρου και άλλων εμπόρων; Πίσω από όλα αυτά - δεν ξέρω αν ήταν πρόθεση του συγγραφέα, είναι πάντως αποτέλεσμα - σκιαγραφείται και αβίαστα αναδύεται η εποχή. Τα βάσανα και τους πόνους της Τουρκοκρατίας δεν τα αφηγήθηκε συστηματικά, τα υπαινίχθηκε όμως με περισσή σαφήνεια, όταν μίλησε π.χ. για το γάμο της Αλεξάνδρας Τσιαγκάλη, που έγινε τόσο βιαστικά και παράξενα, ή για το φόρο των οδόντων που πλήρωναν στους Αλβανούς επιδρομείς, για τη φυγή Σιατιστινών στις παροικίες της Ευρώπης. Από τέτοιες αφηγήσεις ο θρύλος για την «αδούλωτη Σιάτιστα» παίρνει συγκεκριμένη μορφή. Η απουσία του Τούρκου ήταν μια κατάσταση που συνεχώς κερδιζόταν με πολύ κόστος σε χρήμα και αίμα, με αγώνα, με την ικανότητα των ηγετών της και με το θάρρος του λαού της.

Επίσης, γεγονότα όπως ο Σκοτωμός, η Χολέρα δεν καταγράφονται απλά ως κάποια συμβάντα, δίνουν αφορμή στο συγγραφέα για ευρύτερο σχολιασμό συμπεριφοράς του κόσμου, για ψυχολογική και κοινωνιολογική θεώρησή της, και στον αναγνώστη για προβληματισμό.

Η ιδιαίτερη όμως **διαφορά** του Φ. Ζυγούρη από άλλους που επιχειρήσαν να γράψουν Ιστορία και η **ιδιαίτερη αξία** του έργου του εντοπίζεται στο ότι έστρεψε την προσοχή του και έδωσε έκταση στην παρουσίαση προσώπων, Σια-

τιστινών που διακρίθηκαν στην πατρίδα και στις παροικίες, που τη βοήθησαν ή την έκαναν γνωστή στον κόσμο. Και η παρουσίασή τους γίνεται με τεκμήρια, με αναφορά του έργου τους, με επίσημα έγγραφα - κάποια μάλιστα άγνωστα ως τώρα από άλλη πηγή - ή με άλλα δημοσιεύματα.

Με τη βοήθεια π.χ. της **Νέας Ελλάδος** του Γ. Ζαβίρα άνοιξε διάπλατο παρθέρο στο παρελθόν, στις παροικίες της Ευρώπης, και με τις εργασίες του Α. Ηορνάθ αξιολόγησε τη συμβολή των παροίκων μας στην πολιτισμική κατάσταση των χωρών που τους φιλοξένησαν.

Με τις διαθέκες που συμπεριέλαβε στο έργο του έδωσε ανάγλυφα την προκοπή των Σιατιστινών και την αγάπη τους για τη γενέτειρα πόλη, αλλά και για την πόλη που τους φιλοξένησε ως δεύτερη πατρίδα (όπως φαίνεται στη διαθήκη του Θ. Χατζηιωαννίδη) και ειδικά τη φροντίδα για τον άπορο συμπολίτη. Οι Ευεργέτες βρήκαν την πρόπουσα θέση στη συγγραφή του και ο αναγνώστης ζηλευτά παραδείγματα για μίμηση.

Στο έργο του αυτό ανέσυρε από την αφάνεια πολλούς Σιατιστινούς π.χ. τους αδελφούς Τζίνου. Έφερε στοιχεία για τη δράση του Ν. Λασπά, που γενικά και αόριστα μόνο ως μέλος της Φιλικής Εταιρείας τον αναφέραμε. Ύψωσε μπροστά μας και καμαρώσαμε τον ιεράρχη Παρθένιο Γκόλια.

Και με την αναφορά δασκάλων, γιατρών, εμπόρων κ.ά. έδωσε και την εικόνα της Σιάτιστας των χρόνων του και δε δίστασε να δείξει και τις αδυναμίες της κοινωνίας, τις παραλείψεις της και τις αντιθέσεις της (π.χ. τη διαμάχη ανάμεσα στις δυο συνοικίες, Χώρα - Γεράνεια). Κάποτε έκρινε αυστηρά όσους θεωρούσε ότι με τη συμπεριφορά τους έβλαπταν την πατρίδα. Αυτονόητο είναι ότι καταγράφουμε τις κρίσεις του, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι και τις αποδεχόμαστε.

Έτσι το έργο του, συνολικά θεωρούμενο, είναι κατάθεση ψυχής που γίνεται πηγαία, χωρίς την επεξεργασία (λόγου και περιεχομένου), που κάποτε ωραιοποιεί τα πράγματα. Είναι χάρτης γνωριμίας μας με την πόλη και την ιστορία της, πηγή δικαιολογημένης περηφάνιας και αυτό αξίζει πολύ.

Και ίσως εδώ είναι η καταλληλότερη στιγμή να αναφερθούμε αναλυτικότερα και στον τρόπο της γραφής / αφήγησής του. Και θα έλεγα πως ο όρος αφήγηση τού ταιριάζει περισσότερο, γιατί η γραφή του Φ.Ζυγούρη σε πολλά σημεία και στο μεγαλύτερο μέρος της έχει έντονο το χαρακτήρα του προφορικού λόγου με τη χάρη του, αλλά και με τα αμαρτήματά του / τις αδυναμίες του, τις επαναλήψεις και τους φλύαρους πλατειασμούς. Είναι λόγος μακροπερίοδος, που συχνά ξεστρατίζει σε λεπτομέρειες όχι αναγκαίες, ακριβώς όπως γίνεται και στις καθημερινές μας συζητήσεις, και επανέρχεται στο αρχικό θέμα, με πρόσκληση / υπόδειξη μάλιστα του ίδιου του συγγραφέα - ομιλητή: «ας γυρίσουμε στο θέμα μας» ή «Άκουσε, φίλε αναγνώστη». Είναι λόγος στον οποίο συχνά ο καθοριστικός παράγοντας για την κατανόηση μιας φράσης είναι ο τόνος της φωνής και όχι η αυστηρή δομή της πρότασης και γι' αυτό απαιτεί από εμάς ιδιαίτερη προσπάθεια ανάγνωσης, προσπάθεια να τον ακούσουμε, όχι να

τον διαβάσουμε. Ειδικότερα, έχει το χαρακτήρα του ομιλούμενου λόγου, της ομιλούμενης γλώσσας, σε μια συγκεκριμένη χρονική περίοδο και σε ένα συγκεκριμένο τόπο, τον τόπο μας, και μάλιστα της γλώσσας όχι του απλού λαού, αλλά ενός γραμματισμένου, που δίδασκε τη γλώσσα και ήξερε το τυπικό της καθαρεύουσας, μα σαγηνεύτηκε από την ομιλούμενη, την απλή γλώσσα του λαού της πατρίδας του και τη χρησιμοποίησε στην κυριολεξία παράλληλα και ταυτόχρονα με την καθαρεύουσα.

Είναι λόγος τον οποίο κάποτε τα έντονα συναισθήματα του συγγραφέα τον επηρεάζουν τόσο, ώστε το κείμενο να γίνεται λυρικό (π.χ. στην ενότητα τι είναι η Πατρίδα), κάποτε πλαδαρό (π.χ. στην ενότητα Νοσταλγίας θρήνος), αλλά πάντα εκφραστικό της ιδιαίτερης αγάπης του συγγραφέα για την πατρίδα του και του πόνου του για τα δεινά της, ύμνος τέλος γι' αυτήν και για μια εποχή που ο ίδιος την έζησε και πέρασε ανεπιστρεπτί.

Ιδιαίτερα γλωσσικά χαρακτηριστικά της (συγ)γραφής

Ο Φίλιππος Ζυγούρης έζησε και έγραψε σε εποχή που το γλωσσικό πρόβλημα του νέου Ελληνισμού δεν είχε ξεκαθαρίσει. Η καθαρεύουσα κυριαρχούσε και η δημοτική ζητούσε να βρει τη θέση της. Καθρέφτης αυτής της εικόνας είναι και το έργο του.

Το υλικό που συγκέντρωσε στη συγγραφή του, όπως το σημειώσαμε παραπάνω, είναι πλούσιο, ποικίλο και πολύμορφο και αυτή η πολυμορφία αντικατοπτρίζεται και στο λόγο του ως **γλωσσική πολυμορφία**, την οποία θα αντιμετωπίσει ο σημερινός αναγνώστης. Έχουμε π.χ. λόγια γλώσσα στο κείμενο ενός λογίου, διαπρεπούς δασκάλου, του Αργυρίου Παπαρρίζου, κάποτε γλώσσα λόγια εκκλησιαστική στα γράμματα των μοναστηριών και στα εκκλησιαστικά έγγραφα που καταχωρίζει, γλώσσα ενός αγράμματου συνεταιρίου που υπογράφει ένα συμφωνητικό, γλώσσα λαϊκή, ομιλούμενη.

Ο ίδιος ο συγγραφέας από σπουδές και επάγγελμα ξέρει την καθαρεύουσα της εποχής του και τη χρησιμοποιεί. Και είναι λιγότερο ή περισσότερο αυστηρός στο τυπικό της ανάλογα με την πηγή από την οποία αντλεί τις πληροφορίες του. Όταν μεταφέρει αυτούσια ένα απόσπασμα από μια πηγή του ή δίνει μια περίληψη ενός μεγάλου τμήματός της, προσαρμόζεται σ' αυτήν και επηρεάζεται και ο ίδιος γλωσσικά από αυτήν.

Όταν όμως αφηγείται ανεξάρτητα και ελεύθερος από αναφορές σε κείμενα, τότε στο λόγο του συνυπάρχουν - με την κυριολεξία του όρου, μέσα στην ίδια πρόταση, σαν να μην έχουν καμιά διαφορά - η καθαρεύουσα της εποχής του και η ομιλούμενη λαϊκή, όπως φαίνεται στα λίγα δείγματα που παραθέτουμε: οι τελευταίοι **καταχτητές** της, λαοί **εξηυγενισμένοι**... //...την **παρακολούθησαν οι αρχαί** του τόπου...//...πώς **προήχτηκε** και **ειργάστηκε**...

Και αληθινός γλωσσικά γίνεται ο Φ. Ζυγούρης, όταν εκφράζει τα δικά του βιώματα και ιδιαίτερα τα δικά του συναισθήματα. Τότε η γλώσσα του είναι

γνήσια λαϊκή και τότε της εμπιστεύεται πολλά στοιχεία της ντοπιολαλιάς μας: το «ποιος που ποιος», το «κλειδί που την πόρτα» ή «στη μέση από το δρόμο», κάποτε και κάποιες λέξεις με τη βαριά σιατιστινή προφορά, όπως: «τον πασιά, τους μπαχτσιαβαναίους, τους τσιαμπουκτσήδες, τις κλούτσες και τις μικρογούνες, τον φουσκοδέντρ'». Και τότε χαιρόμαστε τον αβίαστο και παραστατικό σιατιστινό λαϊκό λόγο, όπως φαίνεται στις φράσεις: «Το Μπουγάζι το δουλεύει ο λίβας..., για να κινήσει ο αργαλειός..., το πρωί πριν βαρέσει ο ήλιος..., όταν η παλικαριά δεν είχε απέρασες...».

Οφείλω όμως να σημειώσω και τα εξής: στις παραπάνω περιπτώσεις η εκ μέρους του συγγραφέα προτίμηση και επιλογή της ομιλούμενης λαϊκής γλώσσας ως μέσου έκφρασης είναι αυθόρμητη και συναισθηματική. Αλλά στον εκπαιδευτικό Ζυγούρη κάποτε, νομίζω, μπήκε και η σκέψη ότι, όταν θέλεις να επικοινωνήσεις με τον κόσμο, πρέπει να του μιλήσεις στη γλώσσα του, και τον οδήγησε σε μια προσπάθεια να μεταγλωττίσει κάποια μέρη του έργου του, που αρχικά είχαν γραφεί σε καθαρεύουσα (λόγια) γλώσσα, ή να απλοποιεί γλωσσικά κάποια αποσπάσματα από κείμενα / πηγές του, την ώρα μάλιστα που τα α-ντέγραφε.

Το πείραμα δεν είχε επιτυχία. Άφησε γλωσσικά σφάλματα και ασάφεια. Αυτήν τη γλωσσική περιπέτεια την είδαμε ιδιαίτερα στο Α' και εν μέρει στο Γ' Μέρος, όπου υπήρχαν π.χ.: ανεξήγητοι και αδόκιμοι γραμματικοί τύποι (ξεδόθηκε το βιβλίο, ξεσλαβίστηκαν οι κάτοικοι), γενικευμένη χρήση του «που» ως το σημείο να δημιουργείται ασάφεια, λόγος μακροπερίοδος και δυσνόητος, γλώσσα μεικτή, αλλά και φανερή προσπάθεια να χρησιμοποιηθεί η νεοελληνική γλώσσα στην ομιλούμενη μορφή της. Η όλη εικόνα δεν ταίριαζε στον ευπαίδευτο εκπαιδευτικό, που τον απλό και πολύ καλά δομημένο λόγο του τον γνωρίζαμε από άλλα κείμενά του. Αναζητήσαμε την πρώτη ή προηγούμενη γραφή αυτών των κεφαλαίων και τη βρήκαμε στο αρχείο του, σε ένα τετράδιο, που, για λόγους συνεννόησης, το ονομάσαμε **Πρόχειρο**. Στη γραφή αυτή το κείμενο, γραμμένο σε γλώσσα καθαρεύουσα, ρέει, στην άλλη, στην προσπάθεια της απλοποίησης (με μεταγλώττιση από την καθαρεύουσα στη δημοτική), υπάρχουν τα προβλήματα. Υιοθέτησε ο συγγραφέας κάποια μορφολογικά (γραμματικά) στοιχεία της δημοτικής, αλλά η δομή του λόγου του παρέμενε καθαρευουσιάνικη και το σύνολο ήταν παράταιρο. Και αυτό γιατί και ο ίδιος δεν ήξερε καλά τη δημοτική, η οποία διεκδικούσε τότε μια θέση στη γλωσσική μας έκφραση, αλλά και η ίδια δεν είχε πάρει την οριστική μορφή της. Μόλις το 1941 εκδόθηκε η πρώτη Γραμματική της Νεοελληνικής (Δημοτικής) με υπογραφή Μανώλη Τριανταφυλλίδη και πορεύτηκε μέσα σε κλίμα αμφισβήτησης από τους καθαρευουσιάνους.

Ανεξάρτητα από την εικόνα που παρουσίασαν τα κεφάλαια αυτά, το πείραμα είναι διδακτικό και αποκαλυπτικό: ο λόγος του έγινε καθρέφτης της πάλης ανάμεσα στην καθαρεύουσα και στη λαϊκή μορφή της γλώσσας. Η **λόγια μορφή** επέμενε να εμφανίζεται κυριότατα στους γραμματικούς τύπους, π.χ. στα

ρήματα με χρονική αύξηση εξωτερική ή εσωτερική: ημποδίζονταν, συνειργάζοντο. Επίσης, στη χρήση αντανουμιών: ούτος, τις, τι, συνδέσμων: ίνα (=για να), όπως (=να), στη χρήση της υποτακτικής: να διέλθωσι, σε κάποιες στερεότυπες φράσεις: «παντί σθένει» και γενικότερα στη δομή της πρότασης. Η **λαϊκή γλώσσα** κυριάρχησε στην αφήγηση, έντονα δε στα κείμενα βιωματικού χαρακτήρα, όπου η συγκίνηση ελευθερώνει το λόγο από υποτακτικές κ.ά., και γι' αυτό πάλλεται και συγκινεί, κυριαρχεί η ντοπιολαλιά, όπως προαναφέραμε, και τελικά το κείμενο γίνεται «ντοκουμέντο» και για τους γλωσσολόγους μελετητές.

Κλείνοντας αυτή την αναφορά γνωριμίας με το γραπτό του Φ. Ζυγούρη συνοπτικά μπορούμε να γράψουμε:

Ως προς τη γραμματική μορφή το κείμενο παρουσιάζει την εξής εικόνα: δε χρησιμοποιείται με συνέπεια ούτε η δημοτική / λαϊκή, ούτε η λόγια / καθαρεύουσα. Συνυπάρχουν οι δυο γλωσσικές μορφές και στην ίδια σελίδα ένας γραμματικός τύπος εμφανίζεται με διαφορετική γραφή: Πόλη και πόλι, νύμφη και νύφη, πενθερός και πεθερός, είναι και είνε, τον άνθρωπον και τον άνθρωπο, να γράψωσι και να γράψουν.

Επίσης ο συγγραφέας **δεν ακολουθεί πάντα πιστά κάποιους κανόνες γραμματικής**, π.χ. έχει ιδιαίτερη προτίμηση για το **ευφωνικό ν** στα ονόματα, όχι όμως και στο αρνητικό μόριο **μη**, όταν πρέπει.

Περιγραφή του σώματος των χειρογράφων

των «Ιστορικών και λαογραφικών σημειωμάτων»

Η συγγραφή εκτείνεται σε 740 σελίδες, οργανωμένες σε 10 σύνολα, τετράδια, συνήθη (τα 1,8,9,10) ή και αυτοσχέδια, καμωμένα με τη συρραφή μικρών τετραδίων και μεμονωμένων φύλλων χαρτιού (τα 2,3,4,5,6,7). Από αυτά τα 5, 6 και 7 αποτελούνται από περισσότερα μικρά σύνολα, συρραμμένα τελικά σε ένα σώμα. Το εξώφυλλο αυτών των αυτοσχέδιων τετραδίων άλλοτε είναι στρατσόχαρτο (στα 3,4,5,6,7,) και άλλοτε τα τετράδια είναι καπλαντισμένα με εφημερίδα της εποχής του (τα 1,2). Ο συγγραφέας αριθμεί τα τετράδια στο εξώφυλλο ως Μέρος 1^ο, 2^ο έως και 10^ο και στο καθένα εγγράφει ένα κεφάλαιο της συγγραφής του.

Στην πρώτη σελίδα του 1^{ου} τετραδίου αναγράφεται από τον ίδιο το συγγραφέα μικρογράμματα και καλλιγραφικά ο τίτλος της συγγραφής: **Υπό Φιλίππου Αν. Ζυγούρη Ιστορικά σημειώματα περί Σιατίστης και λαογραφικά αυτής**, και στο κάτω τμήμα της ίδιας σελίδας υπάρχει το πολύτιμο πληροφοριακό σημείωμα για το χρόνο συγκέντρωσης του υλικού και έναρξης της συγγραφής, το οποίο αναφέραμε στον Πρόλογο.

Παραθέτουμε πίνακα με τις διαστάσεις των τετραδίων, τις σελίδες της συγγραφής και το θέμα του καθενός Μέρους.

α/α	θέμα	Διαστάσεις σε εκ.	σελίδες
1 ^ο	Τοπογραφία και η παλιότερη Ιστορία της πόλης	18X24,5	1-78
2 ^ο	Λαογραφία.	18X25	79- 204
3 ^ο	Η Εκκλησιαστική Κατάσταση.	17,5X24,5	205 - 282
4 ^ο	Εκπαίδευση.	17X24	283 - 335
5 ^ο	Όσοι αναδείχτηκαν Εθνικοί εργάτες.	Υποσύνολα 5	
		A)16X21,5	335 – 384
		B)16,5X22,5	385 - 430
		Γ)17X23,5	431 - 459
		Δ)17,5X24,5	460 - 491
		E)17,5X24,5	492 - 499
6 ^ο	Οι Ευεργέτες.	Υποσύνολα 2:	
		A)17,5X24,5	500 - 513
		B)17,5X24,5	514 - 619
7 ^ο	Οι διακριθέντες λόγιοι, οι Εμπορικοί οίκοι και διάφορα Αργεία.	Υποσύνολα 2 :	
		A)17,5X24,5	620 -658
		B)17,5X24,5	659 -663
8 ^ο	Τοποθεσίες-Λογαριασμός Σχολής.		664 -710
9 ^ο	Γενική άποψις.		711-731
10 ^ο	Τι λένε για τη Σιάτιστα λόγιοι μη Σιατιστείς.		732-745

Τα τρία τελευταία Μέρη είναι ισχνά και το τελευταίο μάλιστα έχει υλικό που ο συγγραφέας το έχει ήδη καταχωρίσει σε προηγούμενα Μέρη και άλλο, πολύ περιορισμένο, που ίσως δεν πρόλαβε να το ελέγξει και να το ενσωματώσει. Αγνοήσαμε στη σημερινή έκδοση ό,τι ήδη είχε χρησιμοποιηθεί και δεν συμπεριλάβαμε ό,τι δε σχετίζεται αποκλειστικά με τα θέματα της συγγραφής, η οποία τελικά διαρθρώθηκε σε επτά Μέρη.

Για τη γραφική ύλη που χρησιμοποιήθηκε πρέπει να πούμε πως αυτή είναι αφευδής μάρτυρας των συνθηκών και των ελλείψεων της εποχής. Ο Φ. Ζυγούρης έγραφε μέσα στη δεκαετία του '40 και κάτω από δύσκολες συνθήκες. Αξιοποίησε για το Α΄ Μέρος της συγγραφής του τετράδιο παλιό, αφού έκοψε τις γραμμένες σελίδες και σε μερικές από αυτές που απέμειναν υπάρχουν τα ίχνη της προηγούμενης χρήσης του τετραδίου: στο πάνω άκρο του δεξιού περιθωρίου με κόκκινο μολύβι το υπόλοιπο της προηγούμενης αρίθμησης των σελίδων και στο σώμα των σελίδων οι κάθετες ρίγες που δημιουργούσαν στήλες.

Έραψε με βελόνα και κλωστή φύλλα χαρτιού, για να δημιουργήσει τετράδια και, κυρίως, χρησιμοποίησε γι' αυτό λογιστικές καταστάσεις, υλικό που του προμήθευε ο (επ' αδελφώ της γυναίκας του) ανεμισός του Θανάσης Κων/ νου

Δίτσιος, που τότε δούλευε στο λιμάνι της Θεσσαλονίκης, όπως μας είπε ο Ζήσης Ν. Ζωγράφος.

Τίποτε δεν πάει χαμένο, οι σελίδες είναι πυκνογραμμένες, κάποτε ασφυκτιούν, κυρίως στα τετράδια τα καμωμένα με τα λογιστικά φύλλα. Ενότητες και παράγραφοι δεν ξεχωρίζουν, τα γράμματα είναι μικρά, από συνήθεια τάχα ή από ανάγκη; Άγνωστο.

Οι σελίδες είναι **αριθμημένες** στο περιθώριό τους με μολύβι, συνήθως κάτω αριστερά, σπάνια όμως και πάνω δεξιά, όχι από τον ίδιο το συγγραφέα, αλλά από εκείνους που οργάνωσαν σε ενιαίο σύνολο όλο το υλικό. Σε κάποιες σελίδες υπάρχουν δυο προσπάθειες αρίθμησης και η μια διαγράφεται. Η αρίθμηση φτάνει στον αριθμό 745. Ο πραγματικός όμως αριθμός των χειρόγραφων σελίδων είναι 740, καθώς κατά την αρίθμηση έγινε άλμα κατά 17 σελίδες και δεν αριθμήθηκαν 12, $(745-17=728+12=740)$.

Εμείς στις χωρίς αρίθμηση σελίδες συμπληρώσαμε την αρίθμηση επαναλαμβάνοντας σε κάθε περίπτωση παράλειψης τον αριθμό που προηγείται, αλλά με την προσθήκη και του γράμματος α ή β, και φυσικά διατηρήσαμε το άλμα.

Στην έκδοση σημειώνουμε μέσα στο κείμενο και εντός παρενθέσεως τον αριθμό σελίδας των χειρογράφων -για λόγους αναγκαίας κάποτε παραπομπής- με μόνη διαφορά ότι ο αριθμός μπαίνει μετά από τη λέξη ολοκληρωμένη.

Ο **γραφικός χαρακτήρας** σε όλο το έργο φαίνεται να είναι ο ίδιος. Συχνά παρουσιάζει σημάδια κόπωσης του γράφοντος, αλλά δεν αλλάζει. Είναι γραφή σε γενικές γραμμές ευανάγνωστη και δεν έχει πολλές διαγραφές, διορθώσεις ή προσθήκες. Αντίθετα, κάποια σύνολα είναι πολύ καθαρά. Μόνο ελάχιστες λέξεις δεν μπορέσαμε να τις διαβάσουμε και το σημειώνουμε με <>. Σύγκριση με άλλα γραπτά του Φ. Ζυγούρη μας οδηγεί στην άποψη ότι είναι αυτός που έγραψε τις σελίδες, λίγες μόνο φαίνεται καθαρά ότι γράφηκαν από άλλο πρόσωπο και αυτές είναι σελίδες στις οποίες δίνεται με αντιγραφή απόσπασμα από κάποιο έργο, από κάποιο έγγραφο, π.χ. από μια διαθήκη. Υπάρχουν και ένα – δυο σημειώματα με συμπληρωματικές πληροφορίες, στα οποία αναγνωρίζουμε το γραφικό χαρακτήρα της Λόλας Ν. Ζωγράφου.

Γενικότερα, η όλη εικόνα των χειρογράφων δείχνει πως αυτά είναι μάλλον δεύτερης ή και τρίτης γραφής, και μάλιστα αντιγραφής, από προηγούμενη προσπάθεια σύνθεσης του υλικού.

Τελειώνοντας την περιγραφή του σώματος των χειρογράφων οφείλω να σημειώσω ένα επιπλέον στοιχείο, τα σημάδια που φέρουν τα χειρόγραφα από την επίσκεψη κάποιων που τα πήραν στα χέρια τους με άδεια των κληρονόμων του Φ. Ζυγούρη και με στόχο την προετοιμασία τους για δημοσίευση. Έτσι, με πόνο είδα με κόκκινο μολύβι διορθώσεις ή διαγραφές αλλά και κρίσεις για τη γλώσσα και το περιεχόμενο, παρατηρήσεις κάποιου ειδικού, υποθέτω. Όσο κι αν συμφωνώ με κάποιες από αυτές, δυσκολεύομαι να δεχτώ τον τρόπο με τον οποίο έγιναν και κυρίως με το αποτέλεσμα. Οι όποιες αδυναμίες, γλωσσικές ή περιεχομένου, δεν είναι λόγος να ακυρωθεί μια προσπάθεια ζωής ενός ανθρώ-

που, που είχε στόχο να αφήσει στους συμπολίτες του κάθε πληροφορία που σχετίζεται με την ιστορία και τη ζωή αυτής της πόλης. Αρκεί αυτό που καταθέτει να είναι αληθινό.

Μέρος II

Η «διόρθωση του κειμένου», την οποία πρότεινε το 1958 η εγγονή του, και η αντιμετώπιση του θέματος από μέρος μας

Τα «Ιστορικά σημειώματα περί Σιατίστης και λαογραφικά αυτής» γραμμένα, τουλάχιστο 60 και πλέον χρόνια πριν, όπως προαναφέραμε, δεν είναι ένα εύκολο ανάγνωσμα, έχουν εκ των πραγμάτων εγγενείς δυσκολίες και αδυναμίες, που έπρεπε να αντιμετωπιστούν.

α) Στην εργασία αυτή φαίνεται ότι δεν πρόλαβε να περάσει το μάτι και το χέρι κάποιου αρμόδιου και αυστηρού διορθωτή, που ψυχρά έρχεται να διορθώσει γραμματικά και συντακτικά το κείμενο - δηλαδή για τότε να το προσαρμόσει στο τυπικό της καθαρεύουσας - να επισημάνει παρεκβάσεις και να διαγράψει επαναλήψεις, φλύαρες περιγραφές ή αφηγήσεις, να ελέγξει αντιφάσεις ή και προφανή λάθη, να επιμείνει στην αυστηρή κυριολεξία και να επιλέξει την κατάλληλη λέξη.

β) Φαίνεται, επίσης, πως και ο ίδιος ο συγγραφέας δεν μπόρεσε να ολοκληρώσει το έργο του και να κάνει την τελική γενική θεώρησή του, που θα τον οδηγούσε πιθανότατα σε διορθώσεις ή απαλοιφές κάποιων πληροφοριών ή κρίσεων, σε αναδιάρθρωση του όλου και σε ένα κείμενο περισσότερο συγκροτημένο, δεμένο. Ίσως να μην του το επέτρεψε η υγεία του, όπως μας είπε ο Ζήσης Ν. Ζωγράφος. Τα παρακάτω στοιχεία επιβεβαιώνουν την άποψή μας:

-Τα τελευταία μέρη της συγγραφής του δίνουν σε αρκετά σημεία την εικόνα απλής αποδελτίωσης υλικού, δεν προχώρησε σε σύνθεση και ούτε επιχείρησε τη γλωσσική εξομάλυνση, που είδαμε στα πρώτα κεφάλαια, ή έστω σε απλή, ελεύθερη αναδιατύπωση.

-Κάποιες ενότητες με μια προσεκτική θεώρηση του όλου θα είχαν άλλη θέση στην αφήγησή του, π.χ. ο «Ύμνος στην Πατρίδα» ίσως θα ήταν ένας καλός Επίλογος και τα ιστορικά κεφάλαια: η απελευθέρωση της Σιάτιστας και η επίσκεψη του διαδόχου Κων/νου, που τα ενσωματώνει στη βιογραφία του Μητροπολίτη Ιερόθεου Ανθουλίδη, έχουν τη θέση τους στο σημείο που εξιστορούνται τα γενικότερα ιστορικά γεγονότα, όπου και αυτά εντάσσονται.

-Δεν υπάρχει επιλογικό κεφάλαιο.

Τα παραπάνω καθώς και:

-Η επιθυμία των συγγενών να δώσουν ένα κείμενο διορθωμένο από κάθε άποψη, σε όποιο βαθμό αυτό ήταν δυνατό,

-Η πρόθεση του συγγραφέα να γίνει το έργο του κτήμα και ανάγνωσμα των συμπολιτών του, του απλού λαού, μέσο για να γνωρίσουν την ιστορία της πόλης τους,

-Η ανάγκη το έργο να μπορεί να διαβάζεται με ενδιαφέρον και σήμερα και αργότερα,

καθόρισαν τον τρόπο με τον οποίο δουλέψαμε:

α) Επιχειρήσαμε μια στοιχειώδη προσαρμογή της γλωσσικής μορφής (της συγγραφής) στα σημερινά γλωσσικά δεδομένα, κυρίως από άποψη ορθογραφίας, και

β) προσθέσαμε κάποιες πληροφορίες, για να γεφυρωθεί η απόσταση από το χρόνο της συγγραφής ως το σήμερα και να απαντηθούν απορίες του αναγνώστη, απορίες που ήταν πρώτα και δικές μας (από την πρώτη ανάγνωση του κειμένου του Φ. Ζυγούρη).

Και με αυτές τις σκέψεις και με την ευθύνη της επιλογής δική μου ακολουθήσαμε συγκεκριμένα τα παρακάτω:

1. Ως προς τη γλωσσική / φωνητική του απόδοση σεβαστήκαμε στο μεγαλύτερο μέρος το λόγο του, ώστε να διατηρήσουμε όσο γινόταν το ύφος και τη φυσιογνωμία του, με δεδομένα όμως γραφής σημερινά. Τούτο σημαίνει ότι:

Στη γραπτή απόδοση (από άποψη ορθογραφίας και γραμματικής) ακολουθήσαμε **το μονοτονικό και τις ορθογραφικές απλοποιήσεις σε λέξεις και στο τυπικό τους**, αυτά δηλ. που η σημερινή δημοτική έχει υιοθετήσει και όλοι μας τα διδασκόμαστε και τα χρησιμοποιούμε (π.χ. νεότερος, εξίσου, μολαταύτα, υπόψη κ.λπ.).

Κάποιες λέξεις προσαρμόστηκαν στα σημερινά ορθογραφικά δεδομένα (π.χ. γίνεται, είναι, σπίτι, μαζί, ταξίδι αντί των παλιότερων τύπων γέινεται, είνε, σπήτι, μαζύ, ταξειδί).

Στις λέξεις που εμφανίζονται στο λόγο του με δυο τύπους (πενθερός- πεθερός, νύμφη- νύφη, γαμβρός-γαμπρός), που κάποτε μάλιστα στην ίδια πρόταση χρησιμοποιούνται και οι δυο τύποι ταυτόχρονα και χωρίς διάκριση, κρατήσαμε τους τύπους που και σήμερα χρησιμοποιούμε.

Ειδικότερα:

Στα ρήματα:

Δεν κρατήσαμε την υποτακτική έγκλιση, που για τους σημερινούς αναγνώστες είναι άγνωστη, ιδιαίτερα στους τύπους με κατάληξη -ηται, -ητε, -ωσι (να γράφηται, να λέγητε, να λέγωσι). Οφείλουμε να σημειώσουμε πως ούτε και ο συγγραφέας ήταν απόλυτα συνεπής στη χρήση της υποτακτικής.

Στα άλλα μέρη του λόγου:

Κρατήσαμε τους τύπους των αντωνυμιών ούτος, ούτοι, τις (=κάποιος), τι (=κάτι), ημείς, ημών, εις, εν (=ένας, ένα), γιατί δεν μας είναι εντελώς άγνωστοι, και δίπλα τους και μέσα σε παρένθεση παραθέσαμε -όπου ήταν αναγκαίο για την κατανόηση ή την αποτροπή σύγχυσης- τη σημερινή σημασία της λέξης ή

μια φράση, π.χ. χρηματικόν **τι** ποσόν (ένα ή κάποιο χρηματικό ποσό), αφού για μας σήμερα το **τι** εισάγει ερώτηση.

Ιδιαίτερα μας απασχόλησε η **χρήση του «που»**, το οποίο ο συγγραφέας χρησιμοποιεί, αποφεύγοντας τους τύπους της αναφορικής αντωνυμίας **οποίος** και το αναφορικό επίρρημα **όπου**. Κατανοούμε τη γενικευμένη χρήση του, το θεωρεί – όχι ορθά βέβαια - στοιχείο, ιδιαίτερο γνώρισμα, της δημοτικής, αλλά αυτή η χρήση σε πολλές περιπτώσεις δημιουργούσε ασάφεια λόγου. Όπου αυτό συνέβαινε, αντικαταστήσαμε σιωπηρά το **που** με **το οποίος** (στην πτώση που επέβαλλε ο λόγος) ή το **όπου**.

Αποφύγαμε τύπους αδόκιμους π.χ. το καθήκο, το μέλλο, το περιβάλλο, γιατί ήταν κι αυτοί προϊόν στρεβλής αντίληψης περί δημοτικής, και, όπου αυτοί εμφανίζονται έτσι, τους προσθέσαμε το **κατάληκτικό ν**.

Το ίδιο κάναμε και για τον ίδιο με τα παραπάνω λόγο στους τύπους: ξεμεταλλεύτηκαν, ξεσλαβίστηκαν, ξεδόθηκε, πιτύχαμε (όπου το ε θεωρήθηκε αύξηση, την οποία άτονη την αποφεύγει η δημοτική).

Και σε φράσεις όπως: «τα κορίτσια δε θεωρούν ευτύχημα την καλλονή **τα**», ή «οι γυναίκες για να στολίσουν τα σπίτια **τις**», όπου η χρήση της κτητικής αντωνυμίας **τα** (για το ουδέτερο), **τις** (για το θηλυκό) δεν είναι ορθή, έγινε η αντικατάστασή τους με το ορθό **τους** (τα νιάτα τους, τα σπίτια τους) .

Αποφύγαμε επίσης, ως εντελώς αδόκιμους τους τύπους ουσιαστικοποιημένης μετοχής: τον ταξιδεύοντα και τον ξενιτεύοντα (τους αντικαταστήσαμε με περίφραση).

Αποφύγαμε και τη χρήση του κ.(ύριος), όταν αναφέρεται σε πρόσωπο που δεν είναι πια στη ζωή.

Οι διορθώσεις σε όλες αυτές τις περιπτώσεις έγιναν σιωπηρά.

Κρατήσαμε στο σύνολό του τον τοπικό ιδιωματικό λόγο του, π.χ. την κατάληξη **-ονταν** και για το τρίτο ενικό πρόσωπο στα ρήματα, αντί της **-όταν** (π.χ. η αύξηση του πληθυσμού **χρειάζονταν** περισσότερη ξυλεία, αντί **χρειαζόταν**) ή την περιφραστική μορφή της γενικής, (π.χ. στη μέση **από το δρόμο**, αντί στη μέση **του δρόμου**, εξαιτίας από το ανώμαλο έδαφος, αντί εξαιτίας του ανωμάλου εδάφους) κ.ά. αλλά και την προσωπική του ιδιοτυπία, **την προτίμησή του για το ν ευφωνικό ή τελικό** στην αιτιατική και την αποφυγή του αλλού, π.χ. στη χρήση του μη: να μη ιδούν, να μη εισέλθουν αντί του **να μην...** και τη διατύπωση του λόγου του κάποτε με σχήμα **«κατά το νοούμενο»**.¹

¹ **Σχήμα λόγου κατά το νοούμενο:**

Όταν διατυπώνουμε το λόγο μας, τηρούμε κάποιους κανόνες. Π.χ. ένας κανόνας ορίζει ότι το **P**(ήμα) και το **Y**(ποκείμενό) του συμφωνούν κατά τον αριθμό δηλ. μπαίνουν στον ίδιο αριθμό: π.χ. ο ένας γράφει και οι πολλοί γράφουν.

Στη φράση **ο κόσμος έκλαιγαν** φαίνεται να παραβαίνεται ο κανόνας, (αφού το **Y** βρίσκεται σε ενικό και το **P** σε πληθυντικό αριθμό). Δεν είναι όμως έτσι, γιατί, αυτός που μιλάει, **όταν λέει ο κόσμος, εννοεί πολλούς ανθρώπους και συνδέει τους όρους Y (ο**

Στα κείμενα όμως που ο συγγραφέας τα μεταφέρει κατά ακριβή αντιγραφή εντός εισαγωγικών ή στα έγγραφα που παραθέτει διατηρούμε το λόγο και την ορθογραφία τους όπως ο ίδιος μας τα παραδίδει ή όπως η ίδια η πηγή τα έχει, αλλά εφαρμόζουμε το μονοτονικό.

Έτσι, με τις παραπάνω ρυθμίσεις φωνητικά τουλάχιστον συνυπάρχουν η ομιλούμενη / δημοτική και η καθαρεύουσα / λόγια γλώσσα, έτσι όπως ο ίδιος τις χρησιμοποιεί μαζί και χωρίς διάκριση και μέσα στην ίδια πρόταση, δίπλα-δίπλα, και με ταυτόχρονη παρουσία και στοιχείων του σιατιστινού γλωσσικού ιδιώματος.

2. Ως προς την αντιμετώπιση αδυναμιών της αφήγησης που έχουν σχέση με τη διατύπωση του λόγου, την ακρίβεια και πληρότητα των πληροφοριών αλλά και με την κατανόηση κάποιων αυτοτελών κειμένων χρειάστηκε περισσότερη προσπάθεια .

α) Και πρώτα ως προς τη διατύπωση:

Στόχος μας βασικός πάντα είναι η εύκολη / άνετη ανάγνωση και κατανόηση του κειμένου, που όλα προϋποθέτουν μεταξύ άλλων και την ορθή διατύπωση. Έτσι, κρατούμε το λόγο του συγγραφέα όπως μας τον παρέδωσε και επεμβαίνουμε μόνο σε σημεία που το γραπτό του, με τη συντακτική δομή του ή την έλλειψη της απαιτούμενης στίξης, το απαιτεί για λόγους σαφήνειας.

Συγκεκριμένα:

Σε δύσκαμπτα χωρία του λόγου μια **απλή μετακίνηση κάποιων λέξεων** μέσα στη φράση (λίγο πιο μπροστά ή πιο πίσω) ομαλοποιεί τα πράγματα και άλλοτε η **προσθήκη μιας μόνο λέξης** συμπληρώνει το νόημα. Και τα δυο σημειώνονται, η μετακίνηση με αγκύλες [], η προσθήκη με γωνιώδεις αγκύλες < >. Επίσης, **μεταφέρεται σε υποσημείωση** ένα μεγαλύτερο τμήμα λόγου, που είναι απλή επεξήγηση ή σχολιασμός λέξης ή φράσης της κύριας αφήγησης και που η παρουσία του εκεί διακόπτει τη ροή του λόγου και δυσκολεύει την άμεση παρακολούθηση του νοήματος. Στην περίπτωση αυτή η μετακίνηση δηλώνεται στην υποσημείωση με την πρόταση της φράσης: (Μεταφορά από το κείμενο του συγγραφέα):.

Το **μακροπερίοδο λόγο**, όπου επιβάλλεται και το μπορούμε και πάντα με φειδώ, τον απλοποιούμε, σπάζοντάς τον σε μικρότερες προτάσεις - φράσεις.

Σε **επιστολές και μακροσκελή αυτοτελή κείμενα** διατυπωμένα όλα σε λόγια ή αρχαϊζουσα μορφή της γλώσσας μας, τα οποία μεταφέρει με αντιγραφή ο συγγραφέας στο έργο του, προτάσσουμε μόνο μια πολύ σύντομη αναφορά στο θέμα τους για απλή ενημέρωση του αναγνώστη, δεν επεμβαίνουμε γλωσσικά.

κόσμος) – Ρ (έκλαιγαν) με βάση αυτό που εννοεί, εκφράζεται δηλαδή «κατά το (εν)νοούμενο»: ο κόσμος = οι άνθρωποι έκλαιγαν.

Το ίδιο συμβαίνει και στη φράση: το πλήθος επέστρεφαν χορεύοντες και τραγουδούντες, όπου με το πλήθος εννοούνται οι πολλοί άνθρωποι χορεύοντες και τραγουδούντες.

Για κάποια **επιγράμματα και ηρωελεγεία**, γραμμένα σε γλώσσα αρχαία ελληνική και με λέξεις που δύσκολα βρίσκονται και στα λεξικά, επιχειρήσαμε μια απλή απόδοση και όχι πάντα κατά λέξη μετάφραση.

Προφανή λάθη / σφάλματα αντιγραφής (π.χ. παράλειψη ενός γράμματος, μιας λέξης ή και μιας φράσης), που τις περισσότερες φορές επισημαίνονται με αντιπαραβολή γραπτού και πηγής διορθώνονται άμεσα και σιωπηρά. Το ίδιο κάνουμε και για αστοχίες διατύπωσης, που δημιουργούνται εξαιτίας της προσπάθειας του συγγραφέα να μεταγλωττίσει ή και να απλοποιήσει μια φράση της αρχικής πηγής.

Επίσης, όταν διαπιστώνουμε ότι μια λέξη (ή και φράση) που χρησιμοποιεί ο συγγραφέας:

- **δεν είναι δόκιμη**, π.χ. ο Αϊ Γιώργης συχνάζονταν από κόσμο (αντί του είχε συχνά κόσμο) ή τα χρήματα κατατίθονταν (αντί κατετίθεντο),

- ή **δεν κυριολεκτεί**, π.χ. εκλέγουν τον τόπο κατοικίας (αντί επιλέγουν), οικοδομήσιμη ξυλεία αντί οικοδομική (ως υλικό), κατάλληλη για οικοδομή,

- ή αν ο **γραμματικός τύπος** μιας λέξης **δεν αναγνωρίζεται**, γιατί δεν είναι σύμφωνος με τα σημερινά γλωσσικά δεδομένα π.χ. προυχώρησε, προυτιμάτο, συνέστη, έχς, αμάχ’,

- ή αν μια λέξη σήμερα έχει **διαφορετική σημασία** από εκείνη με την οποία τη χρησιμοποιεί ο συγγραφέας, π.χ. το γυναικείο (=ο γυναικωνίτης), το κοιμητήριο (=οστεοφυλάκειο), το καθημερινό (=βιβλίο εμπορικών καταστημάτων), ιθαγενής (=ντόπιος),

- ή αν **μια φράση δεν είναι συντακτικά ομαλή** ή απαιτεί αναλυτικότερη διατύπωση, για να είναι κατανοητή σήμερα,

τότε, σε όλες αυτές τις περιπτώσεις **προσθέτουμε αμέσως και σε παρένθεση () τη δική μας πρόταση με πλάγια στοιχεία**, για να διακρίνεται από τις παρενθέσεις του συγγραφέα (που δίνονται με όρθια στοιχεία) ή προσθέτουμε σε < > τον αναγκαίο φθόγγο.

Για **λέξεις άγνωστες** (παλιές σιατιστινές, π.χ. πόλτσα, λόγιες / καθαρευουσιάνικες ή και αρχαίες π.χ. ίνα, όπως, ενδόσιμον, ηλακάτη, διήκουν, αναιμακτί, ή τούρκικες, π.χ. χοτζέτι, ιμπλιάκι, κ.ά. σημειώνουμε αμέσως στο κείμενο (και με τον ίδιο με τα παραπάνω τρόπο) τη σημασία τους ή την παραπέμπουμε σε υποσημείωση στην ίδια σελίδα ή στο **Παράρτημα** για περισσότερες πληροφορίες με εκτενή αποσπάσματα από άλλα βιβλία ή με προσθήκη δική μας με βάση και νεότερες πηγές.

Η επιλογή μας αυτή (σε περιορισμένη έκταση) να παραθέσουμε την πρότασή μας σε παρένθεση και μέσα στο κείμενο της αφήγησης ίσως σε πολλούς φανεί περιττή, γιατί, κατά την άποψή τους, ο αναγνώστης καταλαβαίνει γενικά το νόημα. Για μας όμως δεν είναι αρκετή η τέτοιου είδους κατανόηση. Μας ενδιαφέρει και η εύκολη και άμεση κατανόηση και από τον αναγνώστη που δεν έχει σχέση με τη λόγια, την καθαρεύουσα και την αρχαία μορφή της γλώσσας μας. Μας ενδιαφέρει και η ορθή διατύπωση (η αγωνία της εγγονής του Φ. Ζυ-

γούρη), διατύπωση που την οφείλουμε σε όλους και ιδιαίτερα στους νέους αναγνώστες, που διαμορφώνουν ακόμα το γλωσσικό τους κώδικα, στους μαθητές, που ευελπιστούμε πως θα διαβάσουν το βιβλίο.

Θεωρούμε, επίσης, ότι με την άμεση παράθεση της πρότασής μας δεν αποσπούμε την προσοχή του αναγνώστη από το κείμενο και την ανάγνωση. Αν χρειάζεται τη βοήθεια, την παίρνει άμεσα, αν όχι, μπορεί να την αγνοήσει.

Και τη φυσιογνωμία του κειμένου δεν την αλλάζουν οι προτάσεις / παραθέσεις και οι άλλες διορθωτικές παρεμβάσεις μας. Περιορισμένες καθώς είναι μέσα σε παρενθέσεις (κυριολεκτικά και μεταφορικά) για ρόλο βοηθητικό, και να αγνοηθούν μπορούν από όποιον θέλει να δει μόνο το αρχικό κείμενο του συγγραφέα και να βοηθήσουν μπορούν όποιον το επιθυμεί να παρακολουθήσει την αφήγηση πιο άνετα και χωρίς ιδιαίτερη προσπάθεια.

β) Ως προς νοηματικά κενά και σήμερα αναθεωρημένες πληροφορίες σημειώνουμε ότι: όταν κατά την ανάγνωση του κειμένου δυσκολευτήκαμε να παρακολουθήσουμε το νόημα ή είχαμε την αίσθηση κάποιου κενού, κρίναμε αναγκαίο να αναζητήσουμε την πηγή του Φ. Ζυγούρη. Την προσπάθεια αυτή, που απαίτησε πολύ χρόνο και κόπο, ανέλαβε αποκλειστικά η κ. Αικατερίνη Ζωγράφου. Έγινε ευρύτατη αναζήτηση βιβλίων στις βιβλιοθήκες - κλασικές και ηλεκτρονικές - και παρά τις δυσκολίες, ήταν γοητευτικό το ταξίδι πάνω στο δρόμο που και ο ίδιος ο Φ. Ζυγούρης βάδισε. Κρατήσαμε στα χέρια μας ή διαβάσαμε ηλεκτρονικά παλιά βιβλία που και ο ίδιος χρησιμοποίησε. Το ταξίδι αυτό ήταν για μας αποδοτικό και για όσα επιπλέον μάθαμε. Από τη μελέτη των πηγών και την αντιπαραβολή τους με το έργο του Φ. Ζυγούρη διευκρινίστηκαν και συμπληρώθηκαν κενά και, το κυριότερο, επιβεβαιώθηκε η ορθότητα των πληροφοριών που φέρνει. Διορθώθηκαν φυσικά και κάποια σημεία, όταν με την αντιπαραβολή διαπιστώσαμε ότι υπήρχε κάποιο πρόβλημα στην αντιγραφή. Στην περίπτωση αυτή αποκαταστήσαμε το περιεχόμενο της φράσης στο ορθό δηλώνοντάς το σε υποσημείωση.

Διαπιστώσαμε επίσης ότι κάποιες πληροφορίες που ο Φ. Ζυγούρης άντλησε από παλιότερους ή και σύγχρονους με αυτόν συγγραφείς έχουν αναθεωρηθεί σήμερα, ύστερα από έρευνα και μελέτη Σιατιστινών και άλλων επιστημόνων. Παραδείγματα: ο τίτλος ευγένειας και γενικότερα η σταδιοδρομία του Γ. Ρούση, ο ταφικός σταυρός του Μ. Πούλιου κ.ά.. Στην περίπτωση αυτή προσθέσαμε σε υποσημείωση τη νεότερη και τεκμηριωμένη άποψη και τη σχετική βιβλιογραφική ένδειξη, για όποιον επιθυμεί να ενημερωθεί ευρύτερα ή να προχωρήσει σε ευρύτερη επιστημονική ενασχόληση.

Στην αναζήτηση των πηγών πρέπει να αναφέρουμε το χρέος μας στην εργασία εκείνων που ασχολήθηκαν με θέματα που πρώτος τα έθεσε ο Φ. Ζυγούρης κι εκείνοι τα ερεύνησαν αργότερα ανετότερα και πληρέστερα. Μας βοήθησαν οι βιβλιογραφικές παραπομπές τους και ιδιαίτερα του κ. Αναστ. Δάρδα, πολλές από τις οποίες τις επισκεφτήκαμε, τις μελετήσαμε και βρήκαμε και άλλες πολύτιμες πληροφορίες και για μας και τον ευχαριστούμε γι' αυτό.

Πολύτιμη ήταν και η βοήθεια από το Λεύκωμα **Σιατιστέων Μνήμη**, του Συλλόγου Σιατιστέων Θεσσαλονίκης, και ιδιαίτερα από το θέμα του: "**Συμβολή στην βιβλιογραφία της Σιάτιστας**".

3. Ως προς την προσθήκη επιπλέον πληροφοριών για πληρέστερη ενημέρωση του αναγνώστη αναγνωρίζουμε ότι η επιλογή μας αυτή επηρέασε το θέμα των υποσημειώσεων, που φαίνονται να γίνονται πολλές και κάποιες και μακροσκελείς. Τις κρίναμε όμως αναγκαίες ως ουσιαστικό συμπλήρωμα της κύριας αφήγησης. Εκτός των όσων παραπάνω αναφέραμε ότι καταχωρίστηκαν σε υποσημείωση, προσθέσαμε σ' αυτές και πληροφορίες σύντομες:

-Για πρόσωπα της εποχής του συγγραφέα, των οποίων τη δράση αναφέρει στο έργο του, είναι όμως άγνωστα για το σημερινό αναγνώστη, π.χ. Αυλιώτης και Κοντορούσης στην Κοζάνη και ο ρόλος τους στην πολιτική ζωή της πόλης τους.

-Για πρόσωπα της πόλης μας κατά τους δυο τελευταίους αιώνες (19^ο, 20^ο) σημαντικά, αλλά σήμερα άγνωστα ή ξεχασμένα, προσθέσαμε σε υποσημείωση κάποια βιογραφικά στοιχεία, όπως πρόκυψαν από τη μελέτη των πηγών και από την ύπαρξη του ονόματός τους σε έγγραφα της εποχής, σε κώδικες, σε εγγραφές συνδρομητών για την έκδοση βιβλίων, κάτι που μας συγκίνησε ιδιαίτερα, γιατί είδαμε το ενδιαφέρον που είχαν για την πατρίδα και τη μόρφωση των ομοεθνών τους.

Επιμείναμε περισσότερο στην αναζήτηση πληροφοριών για πρόσωπα, όχι χωρίς λόγο. Ο πρώτος και προφανής λόγος είναι η διάθεση του ίδιου του συγγραφέα να καταγράψει και να αφήσει στην ιστορία, εκτός από τα γενικότερα γεγονότα, τα ονόματα και τη δράση Σιατιστινών (λογίων, ευεργετών, αγωνιστών, απλών ανθρώπων). Τον ακολουθήσαμε. Ο δεύτερος λόγος είναι ότι, αναζητώντας στα παλιά βιβλία τις πληροφορίες που θέλαμε, συναντήσαμε και ονόματα Σιατιστινών αλλά και ξένων που τους αναφέρει ο Φ. Ζυγούρης και βρήκαμε αναφορές σε συγκεκριμένο έργο τους. Θαυμάσαμε την προσπάθειά τους να βοηθήσουν τους ομοεθνείς στις παροικίες και στην πατρίδα και θεωρήσαμε χρέος να μοιραστούμε το θαυμασμό αυτό με τους συμπατριώτες μας. Πλουτίστηκε η πινακοθήκη που έστησε μπροστά μας ο συγγραφέας με το έργο του. Πρόσωπα που ήταν μόνο απλά ονόματα, απόκτησαν ιστορία. Αυτό έγινε λογουχάρη για τον έμπορο Βασιλείου, τον ευεργέτη Κ. Χούχα, τον εθελοντικά στρατευμένο κατά τους Βαλκανικούς Πολέμους γιατρό Σκεύο Ζερβό, για τον αρχίατρο Θ. Φλωρά, για τον Γ. Πέλεγκα, για τον Γ. Κρέμο, που αγωνίστηκε για τη διάσωση και την έκδοση της **Νέας Ελλάδος** του Γ. Ζαβίρα.

-Τέλος, καταχωρήσαμε στις υποσημειώσεις ακριβή βιβλιογραφική ένδειξη υποσελίδια, κάποτε με τίτλο και υπότιτλο μεγάλο μεν, αλλά εκφραστικό περιεχομένου και προθέσεων των συγγραφέων.

Συνολική βιβλιογραφία παραθέσαμε στο τέλος του βιβλίου.

Οφείλουμε, πάντως, να σημειώσουμε ότι οι πληροφορίες που προσθέσαμε στις υποσημειώσεις από βιβλία μεταγενέστερα των χρόνων του Φ.Ζυγούρη, ειδικότερα οι βιβλιογραφικές αναφορές όπως και η εκτενής τελική βιβλιογραφία απώτερο στόχο για μας έχουν να προσφέρουν συγκεντρωμένο στους μελλοντικούς ερευνητές της ιστορίας της Σιατίστας όσο γίνεται περισσότερο υλικό για μια ευρύτερη έρευνα και πληρέστερη παρουσίαση της ιστορίας της.

Ευχόμαστε και αυτά να είναι μια βοήθεια ανάλογη με εκείνη που κι εμείς βρήκαμε από άλλους.

Θεοδώρα Ζωγράφου – Βώρου

Πληροφορίες σχετικές με την έντυπη μορφή του βιβλίου:

Όλες οι εργασίες που απαιτήθηκαν μέχρι το στάδιο της εκτύπωσης–μετατροπή του χειρογράφου κειμένου σε ψηφιακή μορφή, διορθώσεις κειμένου, επεξεργασία, μορφοποίηση– έγιναν με προσωπική εργασία των Θεοδώρας Ζωγράφου – Βώρου και Αικατερίνης Ζωγράφου.

Η μόνη εργασία η οποία ανατέθηκε σε τρίτους και απαίτησε οικονομική δαπάνη, ήταν η εκτύπωση του βιβλίου.

Το βιβλίο τυπώθηκε σε 3.000 αντίτυπα για να δοθεί δωρεάν στους κατοίκους της Σιατίστας.

Οι κυρίες Θεολογία Ζ. Ζωγράφου και η Θεοδώρα Ζωγράφου-Βώρου με συμφωνία τους παραχώρησαν υπό όρους το δικαίωμα επανέκδοσης του βιβλίου στο Δήμο Σιατίστας.

Σύμβολα και συντομογραφίες:

[] το κείμενο έχει μετακινηθεί από την αρχική του θέση

< > το κείμενο έχει προστεθεί από τον επιμελητή

ΔΙΣ: Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού

Εθνική: Εθνική Βιβλιοθήκη της Ελλάδος

ΗΔΜ: Ημερολόγιον Δυτικής Μακεδονίας

ΙΕΕ: Ιστορία του Ελληνικού Έθνους (της Εκδοτικής Αθηνών)

ΙΜΧΑ: Ίδρυμα Μελετών Χερσονήσου του Αίμου

Κοβεντάρειος: Κοβεντάρειος Δημοτική Βιβλιοθήκη Κοζάνης

Μανούσεια: Μανούσεια Δημόσια Κεντρική Ιστορική Βιβλιοθήκη Σιατίστας

ΜΗΠΣ: Μακεδονικόν Ημερολόγιον (Επετηρίς των Μακεδόνων). Έκδοσις του Παμμακεδονικού Συλλόγου, εν Αθήναις

ΜΗΣ: Μακεδονικόν Ημερολόγιον Σφενδόνη

ΠΓΔΜ: Πρώην Γιουγκοσλαβική Δημοκρατία της Μακεδονίας

Φ.Ζ.: Φίλιππος Ζυγούρης

βλ. : βλέπε

ό.π.: όπου παραπάνω

πρβ. : παράβαλε